

Sürelî Yayınlar İçin Kullanımın Ölçülmesi

Measuring the Use of Periodicals^(*)

Elçin Özbudak^(**)

Öz

Sürelî yayınların seçimleri ve sağlanmaları kütüphaneler için çok önemli işlerdendir. Çünkü sürelî yayınlar, dünyada en güncel bilgi kaynaklarını içeren ve diğer kütüphane materyallerine göre daha pahalı olan yayınlardır.

Son yıllarda artan abone maliyetleri ve kütüphanelerin ekonomik tedbirler nedeniyle azalan bütçeleri, pek çok kütüphanenin koleksiyonlarındaki sürelî yayınları kesmesine / iptal etmesine neden olmaktadır.

Kütüphaneciler, koleksiyonlarındaki sürelî yayınları keserken / iptal ederken çok dikkatli olmalıdırlar ve bir takım tekniklerin / metodların kullanımını da kendi kütüphanelerine uygunluğunu test ederek karar vermelidirler. Kullanılacak teknik / metod geçerli, güvenilir ve ekonomik olmalıdır.

Sürelî yayınların kesimine / iptaline karar vermeden önce kullanılan teknikler şunlardır; yeniden raflama, fakülte öğretim üyelerinin önerisi, önceden hazırlanmış iptal / abone listeleri, etiketleme metodu, kütüphanecilerin mesleki karar yargısı, atıf analizi ve kullanım başına düşen maliyet metodudur. Bu çalışmada bu teknikler / metodlar açıklanarak değişik örnekler verilmiştir.

Abstract

Also most important things for libraries are selection and acquisition of the periodicals and serials. Because, the periodicals content current information published in the world and they are more expensive than the other type of library materials.

In recent years, by the increasing costs, many libraries cancelled subscription of the periodicals in their own collection.

When the cancellation of any periodical is done, librarians have to give attention to some techniques or methods in their works. In addition to, they have to know main principle of the cancellation methods or techniques and they have to test the reliability, validity and economic feasibility at the same time. These techniques or methods are known as; reshelving, faculty advice, prepared cancell / subscription lists, taking method citation analysis, librarian's profession judgement, cost-per-use methods. In this research, selection of the best technics or methods in the different libraries are examined closely.

Giriş

Kütüphaneciler için koleksiyonlarına gerekli materyali seçmek, sağlamak, amaca uygun olarak hizmete sunmak ve ayıklamak gibi işlemler önemli ve kaçınılmazdır.

* Makalenin uygulamaya ilişkin ikinci kısmı "Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi Koleksiyonunda Bulunan Sanat ve Beşeri Bilimler Konulu Sürelî Yayınların Kullanım Değerlendirmesi" adıyla 1995/1. sayıda yayımlanacaktır.

** H.Ü. Beytepe Merkez Kütüphanesi

Bilimsel araştırmalar için en güncel bilgileri veren ve maliyeti diğer materyallere göre fazla olan sürelî yayınların kullanıcılar tarafından ne oranda kullanıldığını/kullanılmadığını araştırılması, koleksiyon değerlendirmesi açısından öncelikle önem taşımaktadır.

George S. Bonn "Kütüphanelerden her yıl sürelî yayın koleksiyonlarını arttırmaları beklenir. çünkü güncel bilimsel çalışmaların büyük bir bölümü, bilim dünyasına sürelî yayınlar yolu ile kısa sürede aktarılmaktadır" (Osborn 1980 : 40) der.

Araştırmalar, bilim adamlarının kullandığı referansların % 95' nin sürelî yayınlardan olduğunu göstermektedir (Osborn 1980 : 49).

Yayın sayısı ve fiyatların hızla artışı, bibliyografik denetim güclüğü, depolama, ciltleme, kayıp, eksik, zarar görmüş sayıların tekrar sağlanması gibi işlemler, kütüphaneciliğe hızla değişen yeni boyutlar getirmektedir. Fiyat artışları, kütüphane bütçelerinin dengesini bozarken özellikle sürelî yayınlara ayrılan miktarı etkilemektedir.

Sonuçta kütüphaneciler, ya bütçeyi arttırma veya fiyatı daha düşük olan, ya da en fazla gereksinim duyulan yayınlara abone olmak seçenekleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle son seçenek, kullanımın ölçülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Küçük 1989 : 27).

Koleksiyon Değerlendirmesi, Sürelî Yayın Kullanım Değerlendirmesi ve Kullanılan Teknikler

Koleksiyon Değerlendirmesi

Koleksiyona materyal sağlama, kurulduğundan beri kütüphanelerin ana görevidir. Kütüphanelerin belirgin görevi olan güncel, verimli materyal sağlama ve geliştirme kütüphane kullanıcılarınca yoğun kullanım olduğunda gerçekleştirilmiş olabilir. Kullanım prensibi olarak kütüphaneler, kullanıcılarının kullandığını biriktirmelidir(Swigger 1991 : 42).

Kütüphaneciler, koleksiyon geliştirmeyi sadece materyal seçimi veya yeni materyallerin alımı olarak görmemelidirler. Seçim, ayıklama, yeniden yapılanma, depolama, koruma gibi analitik araçları da gözönüne almalıdır. Bu araçlar ile mevcut koleksiyonun hacmi ve istenen koleksiyon düzeni ölçülebilir(Steilow 1989 : 74).

Koleksiyon geliştirirken öncelikle koleksiyon değerlendirmesi yapmak gerekmektedir. Koleksiyon değerlendirmesi geniş bir alanda çalışma, kuruluşa ait amaçların tespit edilmesi, tarafsız olarak eski koleksiyonun incelenmesi, kütüphane politikasının kesin bir biçimde ifadesini ve koleksiyon için yapılan harcamaların kütüphane kurallarına ve bütçesine uygunluğunun kontrolünü gerektirir(Magrill 1985 : 276).

Kütüphane politikası doğrultusunda, koleksiyonun ne kadarının kullanıldığı veya kullanılmadığı, kullanımın hangi alanlarda olduğu veya olmadığının tespiti ile kullanılmayan alanlardaki materyal alımlarını kullanılan alanlara aktarma gibi, bütçenin uygun kullanılmasını sağlayan, koleksiyonun gücünü belirlemek ve arttırmak, yeterli kullanılmayan alanları belirlemek ve güçlendirmek için yapılan tüm çalışmalara koleksiyon değerlendirmesi adı verilir.

Koleksiyon değerlendirmesi yapmanın üç ana nedeni vardır.

- Mesleksel - Koleksiyonun yaptığı iş nedir ?
- Ekonomik - Bu işe yapılan harcama onaylanabilir mi ?
- İdari - çeşitli işbölümü durumları nasıl değerlendirilebilir
(Gorman 1990 : 119).

Koleksiyon değerlendirmesinde, kullanım değerlendirmesi ölçümünden yararlanmak gerekir. Kullanımın ölçülmesine dayalı olarak, koleksiyondan iptallere gidilebilir. Kullanım değerlendirmesi sonucu yapılan iptaller ile abone harcamalarından yapılan tasarruflarla koleksiyonun yenilenmesi, bütçeyi desteklemek ve eksikleri tamamlamak mümkündür (Milne 1991 : 7).

Sürelî Yayın Kullanım Değerlendirmesi

Kütüphaneler, süreli yayınların ne ölçüde kullanıldığını, hangi süreden sonra kullanılmadıklarını, hangi süreli yayınların diğerlerine göre daha az kullanıldığını ve hangi süreli yayınların belirli konularda çok önemli olduklarını belirlemek için kullanım değerlendirmeleri yaparlar. Kullanım değerlendirmelerinin sonuçları, koleksiyon yönetiminde, ödünç verme kurallarının geliştirilmesinde ve yenileştirilmesinde, bütçe denetiminde kolaylık sağlar (Bustion-Treadwell 1990 : 42).

Seçim sürecinde, sürelî yayının kütüphane politikasına uygun programları destekleyip desteklemediğini belirlemede, sürelî yayın kullanım derecesi bir tahmin aracıdır. Seçmeme sürecinde, geçmişteki gerçek kullanıma bakılır. Buradaki sorun kullanımı belirlemede en iyi tekniğin seçimidir. Bu teknik herhangi bir araştırma tekniğindeki gibi geçerli olmalı (neyi ölçtüğünü belirlemeli) güvenilir ve ekonomik olmalıdır. (Bedellerinden çok sorunları belirlemeye harcama yapılırsa daha çok israf olur) (Swigger-Wilkes 1991 : 41).

Koleksiyon değerlendirmeleri sonucunda, kullanılmayan sürelî yayınların iptal işlemlerinde uzun çalışmalar yapıldıktan sonra iptaline karar verilen yayınların çok azının kütüphanelerarası ödünç verme ile sağlanması, kütüphanecilerin öznel kararlarının doğru olduğu sonucunu ortaya koymuştur (Broadus 1985 : 58).

Kütüphane materyallerinin kullanımı çok katlı bir kavramdır ve kullanımı ölçmede yararlanılacak yaklaşımlar bunun değerinin belirlenmesine yönelik olmalıdır ((Swigger-Wilkes 1991 : 41).

Sürelî Yayın Kullanım Değerlendirmesinde Kullanılan Teknikler:

1. Yeniden Raflama (Reshelving) : Yeniden raflama çalışmaları basit ve ekonomiktir. Sürelî yayınların kullanıldıktan sonra her rafa yerleştirilişi sırasında verilerin kayıt edilmesidir. Kullanım ölçümü tekniği olarak bu yöntemin geçerliliği eleştiriye açıktır. Çünkü bu kavramda "kullanım"ın anlamı çok belirsiz olup kullanımlar eşit değildir. Bu teknik, rafa kaldırılan sürelî yayınların, kaç kez kaldırıldığının sayısıdır. Birisinin içindekiler sayfasına mı baktığı, bir makale mi okuduğu, yoksa tüm sayıyı mı okuduğu belirsiz kalmaktadır. Güvenirlik yönünden de kullanıcıların materyali kendilerinin rafa koyması nedeniyle ölçümlerde güvenilirlik zor olmaktadır (Swigger-Wilkes 1991 : 42).

2. Öğretim Üyelerinin Önerisi (Faculty Advice) : Akademik kütüphanelerde kullanılan bir tekniktir. Sürelî yayınların önemi hakkında öğretim üyelerinden öneri istemek geçerliliği, güvenilirliği ve ekonomisi şüpheli bir yöntemdir. Her araştırmacının bir sürelî yayını veya bir başkasını tercih etmede eşdeğerli sebepleri olabilir. Bazı sürelî yayınların, araştırmadaki yeterlilikleri tartışılırken bir diğerinin ise fiyatı tartışılır. Akademik kuruluşlarda, birçok araştırmacı için araştırma birinci etkinlik değildir. Ayrıca bir akademik kuruluşta, her araştırmacı, çalışmaya eşit oranda katılmaz. Bu

da yöntemi güvenilir olmaktan çıkarır. Ayrıca bu tekniğin ekonomikliği de tartışılır. Her araştırmacının isteği satın alınamaz (Swigger-Wilkes 1991 : 42-43).

3. Öceden Hazırlanmış İptal/Abone Listeleri : Alınması veya iptal edilmesi düşünülen süreli yayınların, konularında yetkili uzmanlar ve araştırmacılar tarafından değerlendirilerek, süreli yayının alımına ve/veya iptaline karar verilmesidir. Uzman kütüphaneciler iptal/abone listelerini hazırlayıp, konu uzmanlarına göndererek, onlardan gelen istekleri değerlendirirler. Bu teknik de öğretim üyelerinin önerisi tekniğinde olduğu gibi güvenilir değildir. Bu tekniğin ekonomisinin değerlendirilmesi de zordur.

4. Kütüphanecilerin Mesleksel Karar Yargısı (Librarians Professional Judgement) : Süreli yayın abone listeleri, uzman kütüphaneciler tarafından incelenir. Bu süreçte, süreli yayının yeniden raflama sonuçları, indeksleme durumu, kütüphane türüne uygunluğu gözden geçirilir ve karar verilir. Uzman yargısı gerçek bir araştırma tekniği değildir. Araştırma standartları yönünden baktığımızda, uzman yargının güvenilirliği düşüktür. Bu yaklaşımın ekonomisi, süreli yayın koleksiyonlarının büyüklüğüne ve ilgili personelin maaş ve sayısına bağlıdır. (Swigger-Wilkes 1991 : 43).

5. Alıntı (Atıf) Analizi (Citation) : Alıntı analizi bilinen bir tekniktir. ISI (Institute for Scientific Information) tarafından üretilen üç veri tabanı, (Science Citation Index, Social Science Citation Index, Art & Humanities Citation Index) değerlendirmeyi ekonomik ve basit kılar. Alıntı verisi geçmişe aittir. Geçmişte bir süreli yayına çok fazla atıf yapılması, gelecekte de aynı oranda atıflanacağını garanti etmez. Bu teknikte elde etme işlemi otuz dakikadan az sürer. İşlem uzman olmayan personel tarafından gerçekleştirilebilir. Tekniğin güvenilirliği veri tabanlarının kapsamı ile ilgilidir. Süreli yayınların kullanımını belirleyen atıf analizlerinin geçerliliği bazı durumlarda çekinceye yol açar. Örneğin , bir makaleye yapılan atıfın, kullanımı içerip içermediği, yazarın dürüstlüğüne bağlıdır. Bazı yazarların, okumadıkları bir makaleyi almaları da mümkündür. İkinci çekince, bir araştırmacının, bir süreli yayından aldığı makalenin fotokopi kopyasını mı kullandığı, yoksa o süreli yayına şahsen abone mi olduğu, veya başka bir kütüphane kopyasını mı okuduğunun bilinmemesinden ileri gelir.

Atıf verisi geçmişe aittir. Geçmişteki davranış kalıpları gelecekteki davranışı garanti etmez.; araştırmacının merakı değişebilir, böylece süreli yayının geçmişteki atıfları gelecekteki kullanımını göstermeyebilir (Swigger 1991 : 44).

Alıntı analizi çalışmalarında, "Bibliyografik Analiz Tekniği : Kitap, sürelî yayın ve diğeri iletişim medyalarının niceliksel ölçümünde matematiksel yöntemlerin uygulanması olarak tanımlanan, bibliyometri tekniğinin, kütüphanecilik ve enformasyon yönetiminde geniş uygulama alanları vardır (Rashid 1991 : 55). Bu alanın gelişmesini, Science Citation Index'in ortaya çıkması ve kütüphanelerde bibliyometrik verilerin saklanması ve hesaplanmasında bilgisayarların daha çok kullanılması sağladı. Bugüne kadar bibliyometrik tanım ve analiz için birkaç kanun önerildi. Bu kanunların tümü, Beşeri Bilimlerin ve Fen Bilimlerinin bibliyografyasının incelenmesinde yararlı olmayı ve değişik ilişkileri tanımlamayı amaçlıyordu. Uygun verilerin toplanması için ve gözlemlenen veriler ile onların teorik tahminleri arasındaki ilişkilerin uygunluğunu test etmek için yöntemler önerildi. Chen ve Leimkuhler, gözlemlenen ve tahmin edilen sonuçların matematiksel olarak belirli koşullar içinde eşdeğer olduğunu gösterdiler (Rashid 1991 : 56).

Bradford Kanunu'nda, sürelî yayınlar, içerdikleri konuların birbirine uzaklıklarına göre üç ayrı sınıfta toplanabilirler. Bu sınıflar, özel bir konudaki sürelî yayınlar, özel konuyla yakından ilgili sürelî yayınlar ve özel konuyla uzaktan ilgili sürelî yayınlar sınıflarıdır. Böyle bir yaklaşımda, sürelî yayın başına verilmiş konuda yayınlanmış bilimsel yazı sayısı azalırken, toplam sürelî yayın sayısı büyümektedir. Böylece verilmiş bir konudaki makaleleri içeren sürelî yayınlar koleksiyonunu şöyle düzenlemek mümkündür : En verimli süreğen yayın grubunun oluşturduğu çekirdek (Nucleus ya da Curve) alan ve bu çekirdek alan etrafında gittikçe azalan verimlilik sıralamasına konulmuş dergilerden oluşan, ikinci, üçüncü, dördüncü sürelî yayın bölgeleri. Bradford'un deyişiyle "eğer bilimsel sürelî yayınlar, verilmiş bir konudaki makaleleri içermelerinde azalan verimlilik kuralına göre olursa" konuyla doğrudan ilgili sürelî yayınların oluşturduğu tek çekirdek gruba aynı sayıda makale içeren sürelî yayınlardan oluşmuş azalan verimlilik bölgelerine bölüneceklerdir. Çekirdek ve diğeri bölgelerdeki sürelî yayın sayısı çoğaltan faktörün (enformetrik parametre) fonksiyonu olarak ve $1; \alpha; \alpha^2; \alpha^{k-1}$ olarak sıralanacaktır. $P_1 + P_1 \alpha + P_1 \alpha^2 + P_1 \alpha^{k-1} = Tk$. (Tk sürelî yayınlar toplam sayısıdır) (Gökkurt 1991 : 247). Bradford kanunu kütüphanelere sürelî yayın seçiminde kullanışlıdır (Rashid 1991 : 63).

6. Etiketleme Tekniği (The Tagging Method) : Sürelî yayınların kullanımını ölçmede kullanılan tekniklerden birisi etiketleme olarak bilinir. Etiketleme diğeri tekniklere oranla daha görseldir. Kullanım ölçme tarihinde istenildiği kadar geri gidilerek, yayınlara etiket yapıştırılır. Etiket rahat görülecek, sürelî yayının bibliyografik kimliğini kapatmayacak bir yere yerleştirilir.

Etiket aşağıdaki bilgileri kapsar :

- Süreli yayının adını
 - Yayın yılı
 - Kullanıcıların süreli yayını kullandıklarında, bunu belirleyen küçük harf işareti nereye, ne zaman koyacaklarının kısa tarifi
 - Küçük işaret için boş alan.
- Örneğin;

KÜTÜPHANE KULLANICISININ DİKKATİNE

Eğer bu yayını herhangi bir amaçla
(fotkopi, okuma, ödünç alma vs)
kullandıysanız aşağıdaki boş alanı
işaretleyin.

Bu süreli yayınlar ile ilgili bir çalışmadır.
katılmanız önem taşımaktadır.

Dergi Adı :
Yıl :

Şekil 1 : Bu etiket ciltsiz sayılar ve ciltli süreli yayınların kapağına
takılacaktır.

Şekil 1 : Etiket Örneği

Bu teknik ile en az bir yıl boyunca kullanım incelenmelidir. Etiketlerin çıkma ve kaybolma riskleri kullanımı ölçme güvenilirliğini düşürmektedir. Ayrıca tek tek koleksiyondaki tüm süreli yayınların elden geçirilmesini gerektiren bu yöntem, fazla sayıda personel ve uzun zaman gerektirir. Bu da ekonomikliği düşürür (Milne-Tiffany 1991 : 8).

Süreli Yayınların Fiyat Etkinliğini Değerlendirmek İçin Kullanım Başına Düşen Maliyet Tekniği:

Yükselen abone ücretleri ve bütçelerdeki yetersizlikler sonucunda, pek çok kütüphane koleksiyonlarındaki bir kısım süreli yayınları iptal etmek zorunda kalmıştır. İptal edilecek süreli yayınları seçmede, konuyla ilgili, süre-

li yayın kalitesi, abone ücreti ve sürelî yayınların kullanımında ölçüm gibi değişik ölçütler kullanılmıştır. Sürelî yayınların fiyat etkinliği, iptal edilecek sürelî yayınlara karar verirken çoğu kütüphanenin yararlı bulabileceği bir diğer önemli faktördür.

Bu teknik, aboneliğin iptal bedeli ile sürelî yayının abone fiyatını karşılaştıran ve kütüphanelerarası ödünç verme ile kullanıcının bilgi ihtiyacını karşılayan bir tekniktir. Sürelî yayınların kullanımı ölçüldükten sonra, her sürelî yayın için kullanım başına yaklaşık fiyatın belirlenmesi ve bu değerlerin kütüphanelerarası ödünç vermenin ortalama fiyatıyla karşılaştırılması sonucunda fiyat etkinliği olmayan sürelî yayının iptal edilip, fiyat etkinliği olanlarının desteklenmesine devam edilmesidir (Milne-Tiffany 1991 : 108).

Bu teknik ile iptal edilen sürelî yayınlar için kütüphane, ödünç almanın bedelini ödemek zorundadır. Kullanıcının yeterli zamanı olmaması halinde kütüphane kullanıcılarına karşı görevini tam yapmış olmamaktadır. Ayrıca bu teknik ile, ancak beş-on yıl sonra iptal edilen sürelî yayınların kütüphanelerarası ödünç verme ile sağlanma bedeli tam olarak saptanacaktır. Yani, iptal sonrası ilk yıllarda net tasarruf yüksek olup, daha sonraki yıllarda düşebilir (Milne-Tiffany 1991 : 19).

Sürelî Yayınların Kullanım Değerlendirmeleri Çalışmalarından Örnekler

Sürelî yayın kullanım değerlendirmesi çalışmalarında kullanılan yaklaşımlar üzerine çeşitli örnekler verilecektir.

İlk olarak Texas A & M Üniversitesi'nde yapılan bir sürelî yayın kullanım değerlendirmesi incelenecektir. Sürelî yayın kullanım değerlendirmesi çalışmalarında kullanılan teknikler, güvenilirlik, geçerlilik ve ekonomiklik yönlerinin yanı sıra çalışma gereçlerinin uygulanmasındaki koşullar yönünden de karşılaştırılmıştır. Bu teknikler kullanılarak elde edilen sonuçları karşılaştırmada yeniden raflama ve öğretim üyelerinin önerisi veriler üzerinde odaklanmıştır.

1987 yılının Bahar Sömestresinde Sterling C. Evans Kütüphanesi, öğretim üyelerinin Texas A & M Üniversitesi'deki, araştırma ve öğretime uygun olmayan veya marjinal olarak rapor ettikleri bine yakın sürelî yayının aboneliği iptal edilmişti. 1988 yılının Bahar Sömestirinde, kullanım örneğinin, oransal önem raporları ile uygunluk içinde olup olmadığını belirlemek için güncel sürelî yayınlar bölümü tarafından sürelî yayınların kullanım araştır-

rılması gerçekleştirildi. İptal edilen tüm süreli yayınlar bu araştırmaya dahil edildi. Süreli yayınlar, araştırmadan önce bölüm veya konu olarak sınıflandırıldı. 1987 Baharı'nda iptal edilen süreli yayınlar için sadece öğretim üyesi önerisi tekniği kullanılmıştı. Bu teknik çabuk karar verilmesi gerektiğinden kullanıldı. Kütüphaneciler, her süreli yayının alanını belirlediler. Daha sonra öğretim üyelerinden bu süreli yayınların kendi bölümlerinde gördüğü ilgiye göre değerlendirilmesi istendi. Öğretim üyeleri önerisi sonuçları, süreli yayınların oransal önemi hakkında belirleyici olarak kabul edildi.

Bu araştırma sonucu, önemsiz olarak belirlenen süreli yayınlar iptal edildi. önemli olanların ise aboneleri yenilendi. Abonelerin iptalinden sonra, Ocak 1988'de kütüphanenin koleksiyon geliştirme başkanı ve güncel süreli yayınlar kütüphanecisi, kullanımın oransal değerlendirmesi olan öğretim üyeleri önerisi ile kullanımın uygunluk içinde olup olmadığını belirlemek için bir araştırma daha başlattılar. Çalışmada, öğretim üyelerinin çok önemli gördükleri süreli yayınlar ve kütüphaneciler tarafından oldukça önemli sayılan süreli yayınlar değerlendirme dışı bırakıldı. İptal edilen süreli yayınlar ve çok önemli görülen süreli yayınlardan örnekler oluşturuldu. Bu iki grup karşılaştırıldı.

Araştırmada kullanılan notlar şöyle değerlendirildi :

1. Çok önemli : Süreli yayın düzenli olarak izleniyor. Araştırmalarda temel oluşturuyor.
2. Önemli : Öğretim programları ile çok yakından ilgili olmamasına rağmen, bilim dalı için önemlidir ve daha ileri araştırmalarda faydalıdır.
3. Yararlı : Bireysel araştırmalar için gereksinimleri karşılayabilir.
4. Marjinal : Fazla ilgi görmüyor. Ender kullanılıyor. Kütüphanelerarası ödünç alma yeterli olmaktadır.
5. İlgisiz : Dördüncü ve beşinci grubun aynısı ama öğretim üyeleri önerisi var.
6. Kütüphane öğretim üyeleri değerlendirmeye almadı.

Araştırma, onsekiz aydan eski olmayan, yılda birden fazla yayınlanan, düzenli olarak çıkan süreli yayınları kapsadı. Kullanım araştırmasında, yeniden raflama sayısı belirlendi. Çalışmada öğrenciler kullanılan süreli yayınların yeniden raflama sayılarını belirlediler. Alfabetik listelere işaret koydular.

Araştırmada, şu sorular yanıt bekliyordu :

- İptal edilen sürelî yayınların kullanımı, iptali gerektirecek kadar düşük müydü?
- Çok önemli diye ayrılan sürelî yayınlar, gerçekten gereksinim duyulan yayınlar mıydı?
- Konulara göre kullanım nasıldı?
- Önemli sürelî yayınların kullanımı önemsizlerden çok muydu?

Charles Werger ve Judith Childress altı aylık bir sürede 100 kez kullanımın çok kullanım olduğunu belirlemişlerdir (Bustion-Treadwell 1990 : 145). Evans Kütüphanesi, kullanım araştırmasını sadece güncel sayılar için yaptı ve kullanıcı sayısı ve koleksiyon ile kullanım arasındaki ilişki nedeniyle bu kuralı benimsedi.

Onbeş haftalık süre içinde, her sürelî yayın için 1 ile 15 kullanım "düşük kullanım", 16 ile 75 kullanım "orta kullanım" ve 75'den fazla kullanım ise "çok kullanım" olarak belirlendi.

Bu arada, araştırma sırasında, insan hatası (kullanımın listelere işaretlenmesi sırasında oldu), kullanıcı merakı, personelin katılımı (kullanımı saymak sürekli dikkat isteyen bir görevdi ve sürelî yayınlar elemanlarının görev akışını bozuyordu. Bu nedenle listelere kullanımı işaretleme işleminde öğrenciler kullanıldı), zamanın kısıtlı oluşu, kullanım araştırmasından önce abone iptalleri yapılması, araştırmanın sadece güncel sürelî yayınları kapsamaması, sürelî yayınların personel tarafından yerleştirilmesi kullanım araştırması için gerekli idi; fakat kullanıcıların sürelî yayınları gözden geçirip raflara yerleştirmeleri gibi sorunlar çıkmasına rağmen, iptal edilen sürelî yayınların % 89'unun hiç ya da az kullanıldığı; iptal edilen dergilerin % 10'unun orta kullanımı olduğu ve % 1'den azının çok kullanıldığı görüldü. Genelde iptal etme kararı doğrulandı. Buna karşın öğretim üyeleri önerisi ile çok kullanım olduğu bildirilen sürelî yayın tahminleri doğrulanmadı.

Texas A & M Üniversitesi Evans Kütüphanesinde gerçekleştirilen, ilk kullanım araştırması yetersiz sonuçlarına rağmen, planlanan bir iptal projesinden önce daha ayrıntılı kullanım araştırması yapılması gerektiğini göstermiştir (Bustion-Treadwell 1990 : 142-151).

İkinci örnek ise; Texas Women's University (TWU)'ye bağlı olan Blagg-Huey Kütüphanesi tarafından gerçekleştirilen bir sürelî yayın kullanım değerlendirilmesi çalışmasıdır. Blagg-Huey Kütüphanesi sürelî yayınların fi-

yat artışlarıyla aynı oranda büyümeyen finans kaynağına sahip akademik bir kütüphanedir. 1989-1990 yılları için koleksiyonundaki fazlalıkların atılması ve kesinti olduğu için daha fazla süreli yayının seçimi ciddi bir sorun oldu. Kütüphaneciler, vazgeçilecek abonelikleri belirlemede birkaç yaklaşıp düşündüler.

Birinci yaklaşım, kütüphane personelinin gerçekleştirdiği yeniden raf-lama sayısına dayanan süreli yayın kullanım çalışmasıydı.

İkinci yaklaşım, süreli yayın listelerinin öğretim üyelerince değerlendirilmesi oldu. Kütüphane her bölüme onlar için gerekli süreli yayın listesi gönderdi. öğretim üyelerinden iptal edecekleri belirlemeleri istendi. Her bölüm ayrılan dolar miktarının % 10'unu tutan iptalleri önermeleri için bilgilendirildi. Daha sonra kütüphane yöneticisi ve fakülte kütüphane kurulu başkanı, sorunu tartışmak için duyuru yaptı ve çözümler önerilmesi istendi. Birçok konunun temsilcileri araştırmalarında hayati önemi olduğunu söyledikleri süreli yayınların korunması için yoğun bir tartışmaya girdiler.

İlgilenilen üçüncü kullanım belirleme yaklaşımı, iptal edilecek süreli yayınları bağımsız olarak belirleme yetkisi verilen profesyonel personelin, koleksiyondaki süreli yayınların bölümlerini tayin etmesiydi. Personel, bu aşamada, öğretim üyelerine danışmak üzere uyarıldı.

Bir diğer yaklaşım, doğrudan elde etme atıf çalışması idi. Ancak pahalıydı. Maliyetin başlıca bileşeni doğrudan hemen görülürken, öğretim üyeleri ve personel zamanının bedeli gizli masraflardı.

Texas Women University'de bağlantılı yazar listesinin her yayını için atıf listesini elde etmek amacıyla üç ISI veri tabanı araştırıldı. Elde edilenler yalnız makale ve 1984-85 arası yayınlanmış dökümanlar ile sınırlandırıldı. Atıflar diskete yüklendi. Veriler, kelime işlemci kullanılarak süreli yayın adları korunacak şekilde silindi. Dialog veri tabanları makale atıflarının tümü olacak şekilde imla kurallarına göre çözümlendi. Sonuçtaki dosya standart sistem tipi rutinler kullanılarak alfabetik hale getirildi. Tiplenmiş çıkış, üniversiteyle bağlantılı kişilerin yayınlarında atıf yapılan süreli yayınların listesini kapsadı. Sürenin çok zaman alan bölümü yalnızca atıf yapılmış süreli yayın adlarını saklayan araştırma çıktılarının silinmesiydi.

Sonuç, 1984-88 arasında Texas Women' University (TWU) ile ilgili kişilerin 181 yayınlanmış makalesi elde edildi. Bu makaleler 983 farklı süreli yayından alındı. Süreli yayınların yaklaşık % 7'sinden 7'nin üzerine atıf ya-

pıldığı, yarıdan çoğundan ise beş yılda sadece bir kez atıf yapıldığı sonucu alındı. Atıfların yarıdan çoğu güncel olarak alınan veya önceden alınmış ama iptal edilmiş sürelî yayınlardı.

Gerçek şudur ki, kütüphane tarafıdan alınan sürelî yayınlardan kullanıcılar daha yoğun atıf yapmaktadırlar.

Araştırma sonucu, kütüphane koleksiyonunun bilim adamalarının yerel ihtiyaçları için hedeflediği sonucu da ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir sonuca ulaşmadan önce yazarların kütüphane koleksiyonundaki, sürelî yayını mı, başka bir kütüphanedeki kişisel abonelikte sahip olduğu veya diğer bazı yollarla elde edinilmiş sürelî yayınları mı kullandıklarını bilmek gerekir. Alınan sürelî yayın kütüphaneden kullanılmışsa yeniden raflama kullanım çalışması sonuçlarının, atıf çalışması sonuçlarına uyması beklenir.

Bu nedenle atıf verileri yeniden raflama verileri ile karşılaştırıldı. "En çok kullanılanlar" listesindeki başlıkların % 5'i, yoğun kullanım yeniden raflama ve atıf sayıları arasındaki sonuçlar için uygunluk gösteriyordu. Fakat atıf yapılan sürelî yayınların büyük çoğunluğu yeniden raflama çalışmasına göre kütüphanede de yoğun olarak kullanılmıştı.

Öğreti üyeleri ve personeli subjektif yargılarıyla belirlenen başlıkların önemi ile atıflarla ölçülen sürelî yayınların önemi arasında hiçbir bağıntı olmadığı görüldü.

Bu araştırma sonucunda varılmış olan çıkarımlar şunlardı : Yeniden raflama verileri ve atıf verileri arasında ölçüm olarak sürelî yayın kullanım açısından zayıf bir uygunluk vardı ve atıf verileri ile öğretim üyeleri ve kütüphanecilerin subjektif yargıları arasında hiç uygunluk yoktu.

Bu sonuçların birkaç yönden açıklaması yapılabilir : Bunlardan biri, atıf sayımı, başlıkların subjektif değerlendirilmesi ve yeniden raflama sayısının, sürelî yayın kullanımının farklı yönlerini ölçmesidir.

İkincisi, subjektif değerlendirmenin kütüphane kurumunda sürelî yayın kullanımının doğru anlaşılması kadar, sürelî yayının algılanan tekrarlarından da etkilendiğidir.

Üçüncüsü, yeniden raflama sayıları yayın yapmak için okumayan yaz-

mayan öğrenci ve diğerlerinin kullanımını yansıtabilir. Atıf, bir süreli yayını, öğretim için önemini saymadan araştırma için kullanımını tanımlayabilir.

Bu teknikler kullanımın farklı yönlerini ölçüyorsa, iptal kararları verirken tümü uygulanmalıdır (Swigger-Wilkes 1991 : 41-52).

Üçüncü çalışma ise Maryland Üniversitesi'nde beşeri bilimler konusunda yapılan kullanım değerlendirmesi modelidir.

Bu model Araştırma Kütüphaneleri Grubu (RLG)'un hazırladığı taslağın temel yapısı üzerinde oluşturulmuştur. Model, izlemci, tanımlayıcı, değerlendirmeden, karmaşık istatistiksel analizlere kadar kullanım değerlendirmesi tekniklerinin bir çoğunu kapsamaktadır.

Amacı, üniversitenin öğretim ve araştırma görevlerine yanıt verecek esnekliğe, üniversite kütüphanesinin sahip olup olmadığının araştırılması ve bu araştırmadan hem koleksiyon geliştirme metodolojileri, hem de eğitim amacıyla sonuçlar çıkarılmasıydı.

Araştırma, 1986 yazında, Maryland College Park Üniversitesi'nde Kütüphanecilik bilimi lisans ve yüksek lisans öğrencileri tarafından kütüphane koleksiyonunu geliştirme ve değerlendirme personeline aktif destekle pratik yaparak gerçekleştirildi. Proje, Kütüphanecilik Bölümü ile ele alındı. RLG Planı üniversite ve araştırma kütüphanelerinde strateji ve koleksiyon kullanım değerlendirmesi için pilot çalışma oldu.

Projeye konu olarak beşeri bilimler ele alındı. Kütüphanecilik Bölümü'nde bu konuda tanıtım dersleri verildi. öğrenciler birbiri ile büyük ayrılıklar gösteren konuları idare etmenin ve beşeri bilimler adı altında sınıflanan konunun genişliği ile karşılaştılar. İnsanın işleri, hayalciliğin işleri, bildiği girişimleri, duygu ve istekleri, tarafsız kültürel araçların tüm bu objektif dünyası, kendi anlayışları olan zihinlerinin iç dünyası ve bununla birlikte bizim onları anlayış şeklimiz olan zihnin iç dünyası, tüm bunlar oldukça gizli, karmaşık ve hassas konulardı.

Bu konuda yapılması planlanan kullanım değerlendirmesi çalışması da oldukça zor ve incedi. öğrencilerin bu konuda bilgilendirilmesi bu nedenle gerekli idi.

Eugene Garfield, güncel formüllerin yanlış kullanımı ve uzun ömürlü ve

çok yönlü beşeri bilimler kaynaklarının niceliksel tasarımlarının tehlikelelerinden bahsetmiştir (Stielow-Tibbo 1987 : 151).

Marcia Pankake, bu bilimi son yirmi yılda en hızlı gelişen ve karmaşık bir alan olarak belirlemiştir (Stielow-Tibbo 1987 : 151).

Araştırmacılar konularının, karmaşıklığını anlamış ve daha kapsamlı yaklaşımlara, kaynaklara gerek duymuşlardır. Beşeri bilimlerde, bu alandaki araştırmacılara destek vermek için öncelikle güçlü bir koleksiyon gerekmektedir. Kütüphaneciler, bu alanda çalışanlara güncel görüşler sunmak için kullanım değerlendirmeleri yapmalıdırlar.

Projede, güncel koleksiyonun değerlendirmesinin yapılması, arzulanmıştı. Konular ayrıldıktan sonra öğrenciler (sanat, ingilizce, tarih, müzik) alanlarında gruplara ayarılarak görevlendirildiler. Ayrıca her alanda çalışacak kütüphane seçicileri belirlendi. Öğrencilerden ellerindeki konularda bibliyografik incelemeler yapmaları ve bunları kütüphane koleksiyon geliştirme görevlisine rapor etmeleri istendi (Stielow-Tibbo 1987 : 153).

Üniversitenin eğitim programları incelendi. Seçilmiş olan öğretim üyelerinden koleksiyon hakkındaki görüşleri alındı. Anket yapılarak, öğretim üyelerine koleksiyonun düzeyi soruldu.

Gruplara, bibliyografik araçlarla kütüphane koleksiyonu arasında karşılaştırma yapan bir liste oluşturmaları söylendi. Bu işlememiş veriler, seçilmiş bibliyografyalarla karşılaştırmalı olarak, her konu alanı için belli süreli yayınlar bilgisayara yüklenildi. öğrenciler, kütüphane koleksiyonunu nitelik ve nicelik olarak yorumladılar ve öğretimi desteklemiyen alanları belirlediler.

Bu proje, öğrencilerin beşeri bilimler araştırmaları ve öğrenim ihtiyaçlarına karşı bilincini arttırmıştır.

Proje sonunda yayınlar için şöyle bir sıralama yapılmıştır :

- (0) Çalışma alanı dışında,
- (1) Temel Sınıf : Dış kaynaklardan referans ve genel bilgi için.
- (2) İnceleme Sınıfı : üniversite birinci ve ikinci sınıf öğrencisi için temel monograf ve referans kaynaklarını içeren ders desteği.
- (3) İleri Sınıf : Daha kapsamlı kaynak desteği isteyen destek görevi gören sınıf.

(4) Araştırma Sınıfı : Yaygın süreli yayınlar ve esas materyalleri içeren sınıflar için.

(5) Kavramsal Sınıf : Arşiv koleksiyonlarını ve ilgili yayınları öngören nadir durumlar için.

çıkarılan sonuçlar;

Ortaya konulan koleksiyon kullanım seviyeleri, öğretim üyelerinin görüşü ve koleksiyonun kullanımını tam olarak yansıtmamakla beraber sanat ve beşeri bilimlerin, koleksiyon geliştirme ve değerlendirmesinde teorik ve pratik araştırmalar için gerekli bir ortam sağlandığını göstermesi önemli bir sonuç olarak kabul edilir.

Bir diğer önemli sonuç ise, beşeri bilimler araştırma ve kaynaklarında, kütüphaneci eğitimi aracı olarak koleksiyon değerlendirmesi uygulamasını içerir. Her ne kadar gelişmemiş düzeyde de olsa kullanım değerlendirmesi için bu proje, iyi bir örnek teşkil etmektedir (Stielow-Tibbo 1987 : 148-156).

Sonuç

Kütüphanelerin, gerekliliği ve maliyeti diğer kaynaklara oranla fazla olan süreli yayın koleksiyonlarını, değerlendirmeleri ve geliştirmeleri işlemleri sırasında kullanım değerlendirmesi çalışmalarının sonuçlarına göre karara varılmalıdır. Bu çalışmadaki sorun, süreli yayın kullanımını belirlemede en iyi tekniğin seçimidir. Seçilen teknik geçerli, güvenilir ve ekonomik olmalıdır. Kullanılan tekniklerden hiç biri tek başına geçerlilik anlamında tam olarak tatminkar değildir. İçlerinde en güvenilir ve basit olanı atıf analizi tekniği olmakla beraber, güvenilirlik veri tabanının kapsamı ile ilgilidir. Tüm güvensizliklere rağmen süreli yayın kullanımını bir şekilde belirlemek gereklidir. Kullanım değerlendirmesi çalışmalarından örnekler olarak verdiğimiz kısımda da görüldüğü gibi, bir den fazla kullanımı değerlendirme tekniği kullanarak bu çalışmaları yapmak güvenilirliği ve geçerliliği arttırır.

Kullanım değerlendirmesi sonuçlarına göre, kullanımı olmayan konularda yayın alımları belli ölçülerle iptal edilerek, doğan tasarruflar ile kullanımını fazla olan alanlarda yeni yayın alımları gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak, özellikle süreli yayınlar için kullanım değerlendirmesi çalışmaları yapmak kütüphaneler için kaçınılmazdır.

Kaynakça

Broadus, Robert N.

- 1985 "The Measurement of Periodicals Use" *Serials Review*, 11 (2) : 57-61.

Bustion, M. ve J. Treadwell

- 1990 "Reported Relative Value of Journals Versus Use : A Comparison" *College and Research Libraries*, 51 (2) : 142-151.

Gorman, G.E. ve B.R. Howes

- 1991 "Procedures for Collection Evaluation" B.R. HOWES, "Collection Development for Libraries" London, Bowker-Saur 119-20.

Gökkurt, Özlem

- 1991 "Enfometri (Infometrics) Bir Tanıtım Denemesi". *Kütüphane-Enformasyon Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve Türkmarc Sempozyumu Bildirileri 1-4 Ekim İstanbul*. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul şubesi Yayınları No : 9.

Küçük, Mehmet Emin

- 1986 Otomatikleşmiş Sürelî Yayın Denetim Sistemleri: Ankara'da Bulunan üniversite Kütüphaneleri için Sistem Seçimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe üniversitesi.

Magrill, Rose Mary

- 1984 "Role of Serials in the Library's Collection". D.J. Hickey, *Acquisitions Management and Collection Development in Libraries*. Chicago, American Library Association.

Magrill, Rose Mary

- 1985 "Evaluation by Type of Library" *Collection Evaluation*, 33(3): 267-295.

Milne, D. ve B. Tiffany

- 1991 "A Cost-Per-Use Method For Evaluating The Cost-Effectiveness of Serials : A Detailed Discussion of Methodology" *Serials Review*, 17(2) : 7-19.

Osborn, Andrew D.

- 1980 Serials Publications : Their Place and Treatment in Librarianship, 20(2/3) : 55-63.

Setelow, F.J. ve H.R. Tibbo

- 1987 "Collection Analysis and the Humanities : A Practicum with the RLG Conspectus" *Journal of Education for Library and Information Science*, 27(3) : 148-155.

- 1989 "Collection Analysis in Modern Librarianship : A Stratified Multidimensional Model" *Collection Management*, 11 (3/4) : 73-91.

Swigger, K ve A. Wilkes

- 1991 "The Use of Citation Data to Evaluate Serials Subscriptions in an Academic Library" *Serials Review*, 17(2) : 41-52.

Not: Bu yazının devamı bir sonraki sayıda "Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi Koleksiyonunda Bulunan Sanat ve Beşeri Bilimler Konulu Sürelî Yayınların Kullanım Değerlendirmesi" adı ile yayınlanacaktır.